

ΧΙ. ΑΡΤΕΜΙΣ

1. Τα Χαρακτηριστικά της Θεάς

- Ο κύριος χαρακτήρας της θεάς είναι η νεανική, παρθενική της υπόσταση, που κινείται δυναμικά μέσα στην παρθένα, άγρια φύση. Η Άρτεμις ελέγχει τις πρωτόγονες δυνάμεις της ζωής αι τις διαδικασίες αναπαραγωγής τους. Είναι μια μορφή της παντοδύναμης Θεάς που ενσάρκωνε γενικά τις δυνάμεις της Φύση. Με τον χαρακτήρα αυτό εμφανίζεται να αρέσκεται στο κυνήγι, και συνήθως συνοδεία της είναι τα θηλυκά ελάφια (εικ.1).

Εικ.1

- Η θεά είχε όμως παράλληλα και μια πιο σκοτεινή μορφή. Στις δυνάμεις της Φύσης δεν περιλαμβάνονται μόνο οι παραγωγικές. Λειτουργούν ταυτόχρονα και οι καταστροφικές, οι οποίες οδηγούν νομοτελειακά στην ανανέωση και την αναπαραγωγή. Δεν υπάρχει μόνο η ημέρα και η ανατολή της ζωής, αλλά και η νύχτα, το σκοτάδι και η αναστολή της ζωής. Αυτή η σκοτεινότερη υπόσταση της Αρτέμιδος αποδίδεται στην εικονογραφία με δύο στοιχεία (εικ.2):
  - α) με τη συνοδεία των κυνηγετικών της σκύλων, που σπαράσσουν όχι μόνο το κυνήγι της, αλλά και όσους πέσουν στη δυσμένειά της, και
  - β) με τις δάδες που κρατά και που σημαίνουν τη νυκτερινή της περιπλάνηση.

Η ΑΡΤΕΜΙΣ ΜΕ ΣΚΥΛΟΥΣ

Άγαλμα στο Mariemont
Αντίγραφο έργου του 4^{ου} π.Χ. αι.

Η Άρτεμις με τους σκύλους της. Πίσω της δάδα
Δίσκος στην Τυβίγγη, 5^{ος} π. Χ. αι.

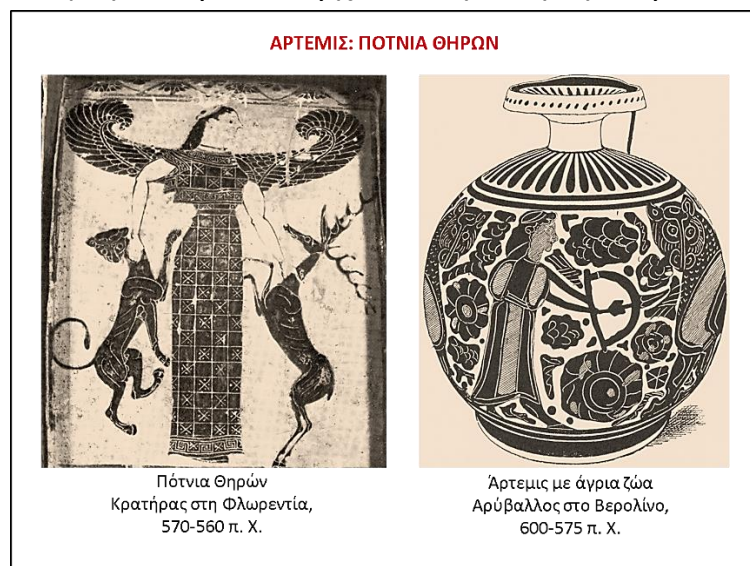
Εικ.2

- Έτσι η υπόσταση της σκοτεινής Αρτέμιδος αποκρυσταλλώθηκε από νωρίς σε διάφορες παραλλαγές, όπως
  - α) η Άρτεμις Εκάτη (το επίθετο από το *έκας* = μακριά, οπότε θα την χαρακτήριζε ως απόμακρη, ή από σύντμηση του *έκατηβόλος*, οπότε θα σήμαινε ότι το βέλος της έφθανε τα θύματά της από μακριά). Την Εκάτη ο μύθος την παρουσίαζε ως αρχέγονη θεά, από τη γενιά των Τιτάνων, η οποία μπορούσε να παράσχει στους ανθρώπους ευημερία, νίκες, γεννήματα και αύξηση στα παιδιά (*κουροτρόφος*). Παράλληλα η Εκάτη ήλεγχε τη μαγεία (τις ανεξέλεγκτες δυνάμεις της φύσης), και οι δοξασίες των αρχαίων την ήθελαν να βρίσκεται στα τρίστρατα (αδυναμία επιλογής και ελέγχου της κατεύθυνσης). Στη συμβολή τους έστηναν τρίμορφα είδωλά της.
  - β) η *Ενοδία* (Εκάτη των οδών) στη Θεσσαλία, που ήταν επίσης συνδεδεμένη με τη μαγεία. Στη Θεσσαλία υπήρχαν μάγισσες που ισχυρίζονταν ό τι «μπορούν να κατεβάσουν τη σελήνη». Η Ενοδία εικονιζόταν με τη συνοδεία σκύλων, ή του χαρακτηριστικού για τη Θεσσαλία ζώο, του ίππου.
  - γ) ή ακόμα και αυτή η *Σελήνη*. Και αυτήν ο μύθος την ήθελε από τη γενιά των Τιτάνων και την φανταζόταν να περιπλανάται στα βουνά ή να διατρέχει τον ουρανό πάνω σε ασημένιο άρμα συρόμενο από δύο άλογα (εικ.3).

Εικ.3

- Γενικά η Άρτεμις, όπως ήδη αναφέρθηκε, υποκατέστησε την *θεά της Φύσης* (εικ.4), ως κυρία των άγριων, ανεξέλεγκτων δυνάμεών της (άγρια ζώα), δηλ. την *πότνια θηρών*, όπως την έλεγαν οι αρχαίοι, δηλαδή την *κυρία των άγριων ζώων*.

Εικ.4

- Ως θεά της Φύσης, η Άρτεμις διατήρησε με τη φωτεινή μορφή της την ιδιότητα της *κουροτρόφου* – δηλαδή της θεάς που βοηθεί στην ανάπτυξη των παιδιών ανθρώπων και ζώων –, ενώ με τη σκοτεινή της υπόσταση εμφανιζόταν να ελέγχει το θάνατο – για τις γυναίκες που πέθαιναν αιφνίδια και χωρίς πόνο πίστευαν ότι έφευγαν από τη ζωή χτυπημένες “από τα βέλη της θεάς” (εικ.5).

Εικ.5

- Οι ανωτέρω ιδιότητες (συνέχεια του φωτεινού, της ζωής, μέσω της εναλλαγής του με το σκοτάδι, το θάνατο) εξηγούν και την παρουσία της στις μυστηριακές λατρείες (εικ.6).

Εικ.6

Η συγγένεια της Αρτέμιδος με τη μεγάλη θεά της Φύσης είναι φανερή και στη λατρεία της θεάς στο μεγάλο ιερό της στην Έφεσο, όπου από νωρίς (τουλάχιστο 6^ο π.Χ. αι.) ταυτίσθηκε με τη μικρασιατική *Κυβέλη*. Η θεά στο ιερό εικονιζόταν με διάφορα ζώα στο ένδυμά της – σύμβολο του ελέγχου στην παρθένα ζωή -, με πλήθος μαστών στο στήθος – σύμβολο του ελέγχου της γονιμότητας – και με πόλο στο κεφάλι – σύμβολο της προστασίας της στην πόλη. Έτσι το λατρευτικό της

άγαλμα στην Έφεσο την παρουσίαζε ως *Κυρία του κόσμου της πόλης* (εικ.7). Είναι χαρακτηριστικό ότι κατά την πολιορκία της Εφέσου από τον Κροίσο οι κάτοικοί της συνέδεσαν το Αρτεμίσιο και την πόλη με ένα σχοινί.

Εικ.7

Το ιερό της θεάς στην Έφεσο ιδρύθηκε κατά την παράδοση από τις Αμαζόνες, που ο μύθος τις ήθελε ελεύθερες από το ζυγό των ανδρών πολεμικές και κυνηγέτιδες, όπως ήταν και προστάτις τους θεά, η Άρτεμις.

2. Οι μύθοι για τη θεά

- Η *γέννηση της Αρτέμιδος* συνδέεται με τον Απόλλωνα. Μετά την περιπλάνηση της εγκύου από τον Δία Λητούς και την άρνηση με εντολή της Ήρας διαφόρων τόπων να την δεχθούν για να γεννήσει, ο Ποσειδών με παράκληση του Δία σταθεροποίησε στο Αιγαίο τον πλέοντα βράχο της Δήλου και εκεί η Λητώ ακουμπώντας σε ένα φοίνικα γέννησε τα δίδυμα, πρώτα την Άρτεμη και την επόμενη μέρα, βοηθούμενη από τη νεογέννητη κόρη της, τον Απόλλωνα (εικ.8). Η γέννηση τοποθετούνταν στην έκτη και έβδομη ημέρα του μηνός *Βυσίου* (δηλαδή Φυσίου), αντίστοιχου με τον αττικό μήνα της άνοιξης Ανθεστηριώνα. Και η έβδομη ημέρα του συνέπιπτε με την εαρινή ισημερία. Τόσο η εμφάνιση της Αρτέμιδος στο γενέθλιο μύθο ως νεογέννητου αλλά και μαίας (μαμής), όσο και η συγκεκριμένη

ημερομηνία της γέννησης, κάνουν πρόδηλη τη σχέση της θεάς με την αναγεννητική διαδικασία της Φύσης.

Η ΓΕΝΝΗΣΗ ΤΗΣ ΑΡΤΕΜΙΔΟΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΑΠΟΛΛΩΝΟΣ

Η Λητώ ετοιμόγεννη
υπό τον φοίνικα
στη Δήλο.
Πυξίδα στο ΕΑΜ,
4^{ος} π. Χ. αι.

Απόλλων και Άρτεμις
υπό τον φοίνικα
με ελαφίνα (κοινό ζώο)
Αμφορέας στο Leiden
510-500 π. Χ.

Το λουτρό της νηπίου Αρτέμιδος, 205-210 μ.Χ.
Ανάγλυφο από τη σκηνή του θεάτρου Ιεραπόλεως

Απόλλων και Άρτεμις
Κύλικα στο Παρίσι, 480-470 π. Χ.

Εικ.8

- Η Άρτεμις εμφανίζεται σε μεγάλο πλήθος μύθων. Οι πιο χαρακτηριστικοί από αυτούς είναι εκείνοι στους οποίους η Άρτεμις εμφανίζεται ως τιμωρός της ύβρεως θνητών και ηρώων:
  - Έτσι τιμώρησε τη *Νιόβη*, τοξεύοντας με τον Απόλλωνα τα τέκνα της, επειδή ύβρισε καυχώμενη ότι είναι περισσότερο πολύτεκνη από τη μητέρα των διδύμων Λητώ (εικ.9).
  - Τιμώρησε με τον Απόλλωνα τον γίγαντα *Τιτυό*, τοξεύοντάς τον επειδή επιχείρησε να βιάσει την μητέρα τους Λητώ (εικ.9).

ΑΡΤΕΜΙΣ: Η ΤΙΜΩΡΙΑ ΤΗΣ ΝΙΟΒΗΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΤΙΤΟΥ

Η Άρτεμις τοξεύει Νιοβίδα και Νιοβίδη. Κύλικα στο Λονδίνο, 440-430 π. Χ.

Άρτεμις και Απόλλων τοξεύουν τον Τιτύο. Αμφορέας στο Παρίσι, 570-560 π. Χ.

Εικ.9

- Τιμώρησε τον Ακταίωνα, εγγονό του Απόλλωνα και κυνηγό, επειδή την είδε γυμνή, να λούζεται σε μια λίμνη(εικ.10).

ΑΡΤΕΜΙΣ: Η ΤΙΜΩΡΙΑ ΤΟΥ ΑΚΤΑΙΩΝΟΣ

Ο Ακταίων (στο κεφάλι του εκφύονται κέρατα ελάφου) δέχεται την επίθεση των σκύλων της Αρτέμιδος. Η φτερωτή Εκάτη καθοδηγεί τα ζώα, η Άρτεμις πίσω της με δάδα παρακολουθεί. Κρατήρας σε ιδιωτική συλλογή, 440-430 π. Χ.

Επάνω: Ο Ακταίων βλέπει την Άρτεμη να λούζεται με τις φίλες της γυμνή. Κάτω: Ο Ακταίων-έλαφος σπαράσσεται από τα σκυλιά της θεάς. Ελεφάντινη πυξίδα στη Φλωρεντία, 5^{ος} μ.Χ. αι.

Εικ.10

- Μεταμόρφωσε την σύντροφό της *Καλλιστώ*, κόρη του Αρκάδα βασιλιά Λυκάονα, σε άρκο, επειδή έσπασε τον όρκο της παρθενίας χωρίς να το θέλει, αφού ο Ζευς την κατέστησε έγκυο, μεταμορφωμένος σε Άρτεμη (εικ.11).

Εικ.11

Η συνέχεια του μύθου αυτού είναι ενδιαφέρουσα: Ο Ζευς έδωσε το παιδί που γέννησε η Καλλιστώ, τον Αρκάδα, στη Μαία, μητέρα του Ερμή, για να το μεγαλώσει. Ο Λυκάων όμως, παππούς του παιδιού, το τεμάχισε και το παρέθεσε γεύμα στους θεούς για να ελέγξει την παντογνωσία τους. Ζεύς μεταμόρφωσε τον Λυκάονα σε λύκο και συγκόλλησε τα κομμάτια του Αρκάδος. Το παιδί έγινε κυνηγός και σε ένα από τα κυνήγια του κινδύνεψε να σκοτώσει τη μητέρα του που ήταν μεταμορφωμένη σε αρκούδα. Είναι φανερό στους μύθους αυτούς αφενός η ταύτιση της Αρτέμιδος και των ακολούθων της με τη φύση και αφετέρου ο κύκλος της ζωής με την ανανέωσή της μέσα από το θάνατο. Είναι εύλογο ότι με την άποψη αυτή των ακολούθων της θεάς – αναπαραγωγής της υπόστασης της ίδιας – ως άρκοι είχε σχέση η *αρκτεία* που λάμβανε χώρα στο ιερό της Αρτέμιδος στη Βραυρώννα (εικ.12). Η Άρτεμις λατρευόταν σ' αυτό ως θεά του τοκετού, και ως κουροτρόφος, προστάτις της υγιούς αύξησης των παιδιών. Οι γονείς αφιέρωναν στο ιερό κορίτσια από 7 έως 10 ετών, περίοδο μετάβασης από την παιδική ηλικία στην εφηβεία, τα οποία υπηρετούσαν στο ιερό για ένα χρόνο, ονομάζονταν για την περίοδο αυτή «άρκοι» και λάμβαναν μέρος σε διάφορες τελετουργίες

A. Αγαλμάτια «άρκτων» στο μουσείο Βραυρώνας

B. Κρατηρίσκοι με λατρευτικές σκηνές «άρκτων» στο μουσείο Βραυρώνας

Εικ.12

- Σύμφωνα με άλλη ομάδα μύθων η θεά τιμώρησε τους Αιτωλούς, γιατί ο βασιλιάς τους Οινέας θυσίασε σε όλους τους θεούς ξεχνώντας την Άρτεμη. Γι' αυτό η θεά έστειλε στη χώρα τον *Καλυδώνιο κάπρο*, ο οποίος την κατέστρεφε. Ο γιος του Οινέα Μελέαγρος οργάνωσε κυνήγι για την εξόντωση του θηρίου (εικ.13), αλλά πέθανε μετά γιατί η μητέρα του Αλθαία, έριξε στη φωτιά ένα κούτσουρο αγνοώντας ότι από αυτό εξαρτιόταν η ζωή του. Η ίδια μετά αυτοκτόνησε.

Η θήρα του καλυδωνίου κάπρου. Κρατήρας στη Φλωρεντία, περί το 570 π. Χ.

ARTEMIS: Η ΘΗΡΑ ΤΟΥ ΚΑΛΥΔΩΝΙΟΥ ΚΑΠΡΟΥ

Η Αλθαία αυτοκτονεί στον τάφο του Μελεάγρου Σαρκοφάγος στην Perugia, 2^{ος} μ. Χ. αι.

Εικ.13

- Ιδιαίτερα διαδεδομένη ήταν η ομάδα μύθων που μιλούσαν για την τιμωρία του Αγαμέμνονα από τη θεά, επειδή αμελούσε να της προσφέρει θυσία. Η Άρτεμις έστειλε νηνεμία στην Αυλίδα όπως ναυλοχούσε ο στόλος έτοιμος να πλεύσει για

την Τροία. Για να πνεύσουν πάλι άνεμοι και να απελευθερωθεί ο στόλος η θεά απαίτησε μέσω του μάντη Κάλχαντα τη θυσία της κόρης του Αγαμέμνονα Ιφιγένειας. Είναι γνωστή η θεία λύση του δράματος, σύμφωνα με την οποία την τελευταία στιγμή η θεά αντικατέστησε την κόρη με το συμβολικό της ζώο, το ελάφι (εικ.14)

Εικ.14

Η μυστική σχέση της Ιφιγένειας με την Άρτεμη υποκρύπτεται στην παρουσία του ηρώου της τελευταίας στο ιερό τη θεάς στη Βραυρώνα (εικ.15), στην οποία αφιερώνονταν τα ρούχα των γυναικών που πέθαιναν κατά τον τοκετό.

Εικ.15